

Модели, деятели, структури и функции

След като представихме и обяснихме някои от най-често използваните понятия в социологията, трябва накратко да изложим и главните методологически гледни точки. Всъщност, както беше споменато в началото, социологията не е толкова съвкупност от познания, които могат да бъдат усвоени, колкото нагласа спрямо социалните факти, начин за поставяне и изучаване на проблемите, което изисква бавно и постепенно обучение и възпитание на ума. Без да навлизаме в епистемологични подробности и методологични спорове, ще се опитаме в оперативен порядък да уточним смисъла и употребата на най-често срещаните понятия в социалните науки.

1. ФУНКЦИОНАЛИЗМЪТ И НЕГОВИТЕ КРАЙНОСТИ

"Функция" е дума от разговорния език, използвана в твърде различни смисли, близки до „полезността на дадено нещо": лъжицата служи за хранене, следователно нейната функция е да ни помага да се храним. Така понятието се разширява от самата функция до човека, който я изпълнява. Именно в този смисъл „кмет" означава повече индивида, който изпълнява тази функция, отколкото това, за което той служи. Оттук и понятието „функционанер", т. е. човек, който изпълнява функции.

В другата крайност стои (разбирането – бел. ред.) на функцията при математиките. Ако математикът каже, че Y е функция на X , това значи, че на всяка стойност на X съответства определена стойност на Y . Социолозите също използват думата „функция" в този твърде прецизен смисъл. Те могат например да кажат, че темпът на раждаемостта е функция от нивото на индивидуалните доходи: това установява функционална зависимост в математическия смисъл на думата между двете равнища, или двата показателя. Този тип функция може да бъде изразена и чрез графика.

В биологията понятието „функция" има друг смисъл – там се говори за функция на даден орган; социолозите използват термина и в този смисъл. По отношение на цивилизацията и личността например беше посочено, че между тях съществува известно функционално съответствие. Думата „функционално" неслучайно е предшествана от уточнението „известно", за да се избегне разпалената дискусия, която занимава етнологите и социолозите вече над от двадесет години. Говорейки за функции, често имаме предвид функционирането на обществото, което мнозина са склонни да си представят като машина. Тази аналогия ги подтиква да търсят в него зъбчати колела и да им придават съответни функции, за да анализират социалните механизми. Представата за машината обаче си остава само една идея, която рискува да ни въведе в грешка, също както и аналогията с човешкото тяло, която изглежда още по-показателна и близка. През XIX век Спенсър развива именно такава органична социология, като се опитва да види в обществото аналог на човешкото тяло, което довежда до грешки и злоупотреби именно при използване на понятието „функция".

Сравнението с машината или с човешкото тяло е особено привлекателно за

етнолозите, които откриват някакво далечно, малко и затворено общество. Те имат впечатлението, че това общество формира една тоталност, която „функционира“ добре и доказателството за това е, че тя действа; следователно съществуват функции и функционални отношения между елементите на тази малка вселена.

Още според Бернарден дьо Сент-Пиер линиите по кората на пъпеша служат, за да може да бъде разрязан на правилни резени и изяден в семеен кръг. Мишле също се възхищава от това, колко прекрасно е направена природата и как детето, появявайки се на бял свят, намира майка, която да се грижи за него. Тези крайности на финализма са смешотворни, но все пак идеите на Бернарден дьо Сент-Пиер и Мишле не са за пренебрегване. Те подчертават огромните опасности, свързани с липсата на разумна мярка при функционалния анализ.

Следният текст на големия английски социолог Радклиф-Браун добре илюстрира този постулат:

Функцията на специфичния социален ритуал се състои в приноса, който той има към социалния живот, разглеждан като цялостно функциониране на социалната система. Тази дефиниция предполага, че социалната система (социалната структурна цялост, заедно с ритуалите, които са проявления на структурата и залог за приемствеността) се характеризира с определено единство, което можем да наречем функционално единство и да определим като състояние на кохезия или хармонична кооперация между елементите на социалната система, което отстранява трайните и трудни за разрешаване конфликти.

Тази райска представа за хармоничното функциониране на обществото води до убеждението, че всеки негов елемент има определена функция. Според Малиновски: „Функционалният анализ на културата изхожда от принципа, че при всички типове цивилизация всеки обичай, материален обект, идея и вярване изпълняват някаква жизнена функция.“

Още преди Малиновски и Радклиф-Браун обаче, Дюркем подчертава, че в обществото съществуват и афункционални елементи, т. е. такива, които нямат функции. Дюркем ги приравнява към социалните отживелици, които са загубили някогашните си функции, но все пак продължават да съществуват в обществото.

Освен това, наблюдават се и елементи, които са дисфункционални. Традиционните функционалисти не ги споменават, тъй като тяхната хармонизирана визия им пречи да признаят, че някои елементи всъщност имат напълно противоположен смисъл на цялостното функциониране.

Мишел Крозие анализира проблемите на функцията и дисфункцията на бюрокрацията. За да функционира, едно комплексно и многолико общество като нашето се нуждае от специалисти и от административна „рационалност“. Вследствие от това се развива определена бюрокрация, чиято функция е да управлява рационално обществото. Колкото повече расте броят на бюрократите обаче, толкова по силна е тяхната тенденция към дисфункционалност – загрижена за доброто управление, бюрокрацията трупа папки, правила, споразумения с другите бюрократи и т. н. и накрая забранява всяко изменение. Така бюрократичният механизъм, предназначен да осигурява по-доброто управление на обществото, в определен момент се видоизменя дотолкова, че започва да пречи на доброто управление на обществото (виж глава 9 и текстовете на Крозие и Вебер в *Grands Thèmes*, стр. 119 и 122). От своя страна, Раймон Будон поставя ударението върху порочните влияния, които произтичат от взаимодействието между поведението.

Обвиняват функционализма в това, че е социологическа проекция на консер-

вативна идеология. Наистина, който е убеден, че в обществото всичко функционира, е склонен също да вярва, че „всичко функционира добре“. Така, по примера на доктор Панглос, всяко социологическо изследване рискува да стигне до извода, че доколкото нещата са такива каквито са, значи те трябва да бъдат такива и следователно „всичко е за добро в най-добрия от възможните светове“ (трябва да се подчертае думата *възможните*, за да се разбере иронията на Волтер). Въпреки това, точният и емпиричен функционален анализ може да бъде революционен в степен-та, в която поставя под въпрос видимите функции на социалните институции и открива поле за търсене на техни заместители. Ако дадена институция може да бъде заменена с друга, която да изпълнява същата функция, тогава става възможно да се конструират функционални „утопии“ и да се определят условията за тяхното осъществяване. Това поставяне под въпрос на съществуващия социален ред е едно от главните достойнства на функционалния анализ; то придава определено влияние на социологията и започва да безпокои вече установените власти. С това се обяснява фактът, че тя е забранявана от тоталитарните режими.

2. ПРАВИЛАТА НА ФУНКЦИОНАЛНИЯ АНАЛИЗ

За да избегне опасностите на функционализма, изследователят, който иска по-добре да разбере функционирането на дадена социална цялост, трябва да съблю-дава някои препоръки, които са просто кодификация на здравия разум. Функцио-налният анализ не е специфична изследователска техника: той е по-скоро интелек-туална нагласа, обща за всички социолози, дори и за онези, които сами се обявяват за антифункционалисти.

На първо място, всеки социален елемент трябва да бъде разглеждан във връз-ка с *определено социално цяло*. Не съществува функция, отнасяща се за общест-вото като цяло по един абстрактен и общ начин. Има само функция или дисфункция на нещо спрямо друго нещо. Един и същи елемент може да бъде функционален по отношение на една социална единица, дисфункционален към втора и афункциона-лен спрямо трета.

Нека разгледаме примера, свързан със старата истина, приета както от кон-серваторите, така и от революционерите, че религията приспива народа. Да се прис-пива народът е удобно за консерваторите и неудобно за революционерите. Макар и невярващи, либералите от XIX век твърдят, че свещениците са най-добрите поли-цаи на обществото, на което Маркс отговаря, че религията е опиум за народа. Така всички са съгласни, че една от главните функции на религията е да сплотява общес-твото, да укрепва вътрешното му единство. В едно цялостно общество, където гос-подства само една приета от мнозинството религия (като например Франция през XIX век), укрепването на католическата религия безспорно води до балансирането на социалната структура. За сметка на това, в друго общество, където съществуват множество религиозни пристрастия (например в САЩ), укрепването на отделно ве-роизповедание или секта води до социална интеграция на нейните членове, но съ-щевременно има открито дисфункционална роля спрямо обществото като цяло, до-колкото различните религии съществуват в конфликт помежду си; трудно може да се приеме, че религиозните конфликти са фактор на интеграцията в САЩ. Всъщ-ност, социалните конфликти наистина имат специфична функционална роля, но по други причини и в друг аспект (виж глава 11). Така или иначе, дискусията показва, че един и същи елемент – религията, може да има функционална роля по отношение на една социална тоталност и дисфункционална роля по отношение на друга соци-ална цялост. Ливан и Ирландия са красноречиви примери в това отношение.

Второто предписание към функционалния анализ е да се отчита възможната **замяна на функциите**: конкретна функция може да бъде изпълнявана от различни социални елементи и институции в зависимост от епохата и мястото; заедно с това, един и същи социален елемент може да променя своята функция в хода на времето.

В тази връзка Дюркем дава много показателен пример, свързан със следното положение от римското право: *Pater is est quem justae nuptiae demonstrant* – роденото в брака дете е по необходимост дете от съпруга на майката. В контекста на римското законодателство, това правило има за цел да даде деца на бащата. Нашето право запазва това положение, но вече с друга функция – сега то има за цел да намери бащи за децата. На практика, главното днес е детето да има баща. В римското общество, за да бъдеш истински мъж, трябва да имаш деца; в съвременното общество се живее трудно, ако нямаш баща, поради което правото дава баща на детето във възможно най-голям брой от случаите. Наблюдаваното днес увеличение броя на самотните майки и монородителските семейства не решава този проблем. Виждаме как конкретно юридическо правило, социален елемент с определена функция в своето общество, може да има „противоположна“ функция в друго общество. Напоследък това правило е поставено под въпрос от предоставената на бащата възможност да припознае извънбрачните си деца, сега вече от грижа да се даде „истински“ баща на детето: биологичен баща, а не просто някой, който да го отгледа.

A contrario, търсенето на функционални еквиваленти е много плодотворна аналитична перспектива за социологически анализ. Определени функции така или иначе трябва да се изпълняват и в различните общества с това се ангажира конкретна институция или социален елемент. Така например, една от функциите на семейството безспорно е социализацията и възпитанието на децата. В „примитивните“ общества тази функция се изпълнява от семейството, рода (племето – бел. ред.) или селото. В нашето общество обаче, тя е споделена между семейството и други институции – училище, младежки движения и медии. Очевидно е, че социализацията на детето не е еднаква в двата случая и че една и съща функция може да бъде изпълнявана от различни институции.

Третата препоръка отвежда към анализ на различията между **латентните и явните функции**, т. е. между значението на даден елемент или институция за тези, които участват в нея, и скритите (но не по-малко важни) функции, изпълнявани от същия елемент или институция, за които обаче участниците не си дават сметка.

В своя анализ на политическата машина в САЩ, Мъртън обяснява защо е неправилно хората да се възмущават от системата *boss* и политическия *racket*, от хазарта и проституцията. На практика, ако политическата машина съществува и оцелява въпреки всички усилия на големите „политически прочиствания“, това е защото тя изпълнява функции, необходими за американското общество. Следователно, ако искаме да премахнем дадена политическа машина, трябва да ѝ намерим заместител, който да изпълнява същите явни и скрити функции спрямо различните личности и социални групи: помощ, защита и т. н.

Друг пример: от гледна точка на юриста и конституционалиста, политическите кризи по времето на IV-та Република имат за цел да формират ново правителство. По принцип, кризата се разглежда като нежелателна, тъй като подрива необходимата устойчивост на правителството, т. е. на политическия механизъм, призван да взема най-важните за страната решения. По-задълбоченият анализ обаче показва, че криза възниква всеки път, когато трябва да се приеме някакво трудно решение. Вследствие от това, „реалната функция“ на кризата е да се вземат решения, а „реалната

функция" на правителството е да изпълнява решенията, приети по време на кризата. Парадоксално казано, системата на управление на IV-та Република се основава върху кризата като фундаментален механизъм за взимане на решение. На всеки 5 – 6 месеца поредната криза позволява на политическите ръководители да дискутират до постигане на съгласие по определен въпрос. Щом като решението бъде намерено, се формира правителство в предишния си състав за изпълнение на това решение. Когато обаче въпросите стават твърде тежки, поредните кризи вече решават второстепенни проблеми, без да се приемат неизбежните фундаментални решения; така се стига до голямата криза от 1958 г., която вече не е правителствена, а на режима.

Латентните и явните функции трябва да бъдат разграничавани от мотивите на индивидите и от значението, което те придават на своите действия. Някои политически мъже от времето на IV-та Република несъмнено са осъзнавали тази функция на кризата, но за средния французин тя си остава нещо нежелателно и скандално.

При емпиричното изследване, наблюдателят (и по-точно етнологът) трябва да си води възможно най-подробни записки за резултатите от проучването на място, за да може впоследствие да разполага с максимално пълното описание на явленията; скритите функции често се открояват едва в рамките на прецизно изследване на целия събран материал. Важно е в заключение да отбележим, че функционалният анализ се разполага винаги в рамките на дадена цялост, на определена социална система: да търсим функционалните зависимости между различните елементи означава да се впишем в социалната машина и да се опитаме да видим как именно функционира тя. От момента обаче, в който човек се постави в рамките на конкретна функционираща система, той автоматично бива подтикнат да обяснява защо и как именно тя функционира и фактически да оправдава това функциониране. Затова социалното изменение твърде трудно се поддава на отразяване чрез функционален анализ. Социологът обаче иска да разбере не само функционирането през времето T на дадено общество, но и как обществото (променяйки се) преминава от времето T към времето T' и вследствие от това как може да бъде изменено съотношението между функциите. Иначе казано, как системата от функции на дадена социална цялост може да бъде пренаредена.

3. ПРИЧИНИ И ПРИЧИННОСТИ

Функционалният анализ е близък до каузалния (причинно-следствения) анализ, който се сблъсква с големи трудности в социалните науки. Според Бейкън, съществува причина, когато A предшества B и ако всяко изменение на A се последва от съответно изменение на B , при положение че всички останали променливи запазват константни величини. На практика обаче, в социалното функциониране условието на предходност трудно може да се установи; затова се наблюдава единствено отношението между A и B , което може да се тълкува по различни начини:

- A предизвиква B ;
- B предизвиква A ;
- A и B са в кръгова причинност: те се причиняват последователно;
- Някаква трета причина C влияе едновременно върху A и B .

Дадено явление в обществото никога не е причинено само от една причина, затова причинната схема винаги е по-сложна, т. е. от типа: A е повлияно от $X, Y, Z...$ Съществуват връзки между X, Y и Z , като A на свой ред влияе върху X, Y и Z . Опитвайки се например да обясним стремежа за гласуване надясно, забелязваме, че религиозната ориентация и наличието на определено наследство са свързани с гласуването надясно, като същевременно религиозната ориентация и притежаването

на имущества също имат връзка помежду си; освен това, влияние оказва и възрастта; възрастните хора са по-склонни да гласуват надясно и естествено притежават по-големи имущества. В сферите, в които разполагаме с квантифицирани индикатори (каквото е този например), се използват повече или по-малко усъвършенствани статистически техники за измерване на относителната тежест на всяка „причина“.

За предпочитане е в социологическия анализ да се избягва понятието „причина“, което носи измамното внушение за научен факт. По-непретенциозно, по-близо до това, което се наблюдава и по-подходящо за употреба е словосъчетанието „отношение на зависимост“: А зависи (отчасти) от В.

В анализа на обществото важни са не елементът А или елементът В сами по себе си, а връзката между А и В в дадена цялост, в конкретна структура. Най-общо казано, ако съществува функционална връзка между А и В, тогава А е причина за В, но същевременно и В е причина за А. Тук стигаме до извечния въпрос за яйцето и кокошката; ако нямате яйце, няма да имате и кокошка, както и обратното. В социалните реалности „кръговата“ причинност отразява определена връзка между елементите и тази зависимост най-често е реципрочна, а не еднопосочна.

В последно време кибернетиката отделя особено внимание на едно специфично явление, познато под наименованието „ефект на обратната връзка“ (*feed-back*). Най-прост пример за обратна връзка е терморелето (термостатът) на готварските печки: когато температурата във фурната се повиши до зададените градуси, терморелето се задейства и изключва нагревателите. След това, когато фурната се охлади до определена граница, термостатът също се охлажда и отново включва дейността на нагревателите. Обществото съдържа твърде голям брой системи с обратна връзка от този порядък.

4. СТРУКТУРИ И СТРУКТУРАЛИЗЪМ

Принципът на Декарт за преминаване от простото към сложното не се прилага в чист вид в социалните науки, където простият елемент винаги трябва да се съотнася с цялото, в което е вписан и чиято съставна част е той. Изолиран от целостта, елементът няма никакъв смисъл. Велики мислители говорят за това много преди появата на „социалните науки“. Паскал посочва някъде, че:

Частите на света са в такова съотношение и верижна обвързаност помежду си, че смятам за невъзможно да се опознаят едните без другите и без цялото. Доколкото всички неща са предизвикани и предизвикващи, подпомагани и подпомагачи, косвени и преки, и всички са обединени от една естествена и невидима връзка, която съединява дори най-отдалечените и най-различните явления, смятам за невъзможно да бъде разбрано цялото, без добре да се познават отделните му части.

Доколкото може да бъде противопоставен на функционалния анализ, този постулат на структурния анализ е вторият основен подход на социологията. Според някои изследователи, на практика функционалният и структурният анализ са един и същи научен подход.

Една система представлява единство от елементи, между които съществуват такива отношения, че всяко изменение на един елемент или отношение води до изменение на други елементи и отношения, а оттук и на цялото. Социологът се опитва да осветли именно структурата на системата, а структурният анализ разглежда дадена съвкупност от факти като система. Съществениите понятия тук вече са „елемент“, „отношение“ и „структура“, а не функция и функциониране.

Това отново ни насочва към многократно подчертавания факт: една конкретна цялост (или единство) се различава коренно от сумата на частите ѝ. Социалната група е реалност от коренно различен порядък в сравнение с простата сума от индивиди. Целостта на обществото или на дадена организация може да бъде разбрана само чрез изучаване на отношенията между елементите и начина по който те са подредени в цялото.

В предходните глави отбелязахме, че една социална роля, социална позиция, социална личност, цивилизация или социална класа – не са „реалности“. Реално не съществува социална роля. Това са аналитични понятия или абстрактни инструменти чрез които се реконструира интелектуалната система, която отразява социалната действителност, без реално да съществуват „в“ нея. Целият проблем за структурата и за структурния метод се базира върху това и именно подценяването на този принцип води до безкрайните дискусии, свързани с понятието за структура.

Социолозите, икономистите и етнологите се опитват да си изяснят какво представлява дадена социална структура. Привързани към фактите, етнологите се опитват да открият социалните структури на „социалната реалност“. Те казват: „Аз наблюдавам социални отношения, както и начина, по който те се организират; това е социалната структура, която формира носещата конструкция на обществото“. Тази „реалистична“ нагласа поражда неразрешими философски проблеми, пречи на хода на разсъжденията и усложнява отношенията между социологическата теория и емпиричните изследвания. „Номиналистичната“ позиция е по-оперативна и се резюмира по следния начин: наблюдавам конкретната реалност и отделям от нея определен брой елементи, от които впоследствие извеждам система от отношения и се опитвам да проверя доколко тя отразява онова, което аз и другите изследователи сме наблюдавали. След това тази система от отношения може да бъде съпоставена с друга система от отношения, открита в дадена друга социална реалност.

5. ИДЕАЛНИЯТ ТИП

Социологът работи с интелектуални модели и реконструкции, а не с реалността като такава. Тази номиналистична нагласа е най-плодотворна за емпиричното изследване и за теоретична преработка. Така например, невъзможно е да се измерят, определят и преброят членовете на една социална класа, която не съществува физически в дадено общество. За сметка на това, може да бъде конструиран модел на определена социална класа в конкретно общество, като се изхожда от идеалния тип за социалната класа, изработен от Маркс, и се направи опит да бъде разбрано функционирането на това общество чрез подреждане на наблюдаваните факти в схемата на класовата борба (виж глава 10).

На този стадий на анализа, моделът, схемата, фигурата и идеалният тип могат да бъдат разглеждани като синоними, макар че съществува ясно разграничение между даден иконометричен модел и идеалния тип на Макс Вебер. Това може да се поясни по следния начин:

В заглавието на тази студия е употребено звучащото с известен упрек понятие „дух“ на капитализма. Как би трябвало да го разбираме? При опита да му дадем нещо като дефиниция се появяват определени противоречия, съдържащи се в самата същност на изследвана цел. Ако един обект, за когото употребата на това означение има смисъл, е изобщо познаваем, то той би могъл да бъде единствено „исторически индивид“, т.е. да олицетворява един стремеж към разбираемо свързване в едно цяло на взаимозависимостите от историческата реалност, разглеждани от гледна точка на тяхното културно значение.

Но едно подобно историческо понятие, съдържащо в себе си значима в своето проявление индивидуална същност, не би могло да се дефинира по схемата „*genus proximum, differentia specifica*“, т.е. „отграничено“, а просто трябва бавно да се конструира от неговите отделни и най-решаващи за историческата реалност съставки. В този смисъл окончателното схващане за понятието не може да се появи в началото, а чак в края на изследването – едва в процеса на обяснението и като съществен негов резултат е възможно да проличи начинът, по който разглежданото тук като „дух“ на капитализма ще бъде най-точно формулирано от позицията на най-адекватните интересуващи ни гледни точки. (с. 35 – сравнено с българското издание, *Протестантската етика и духът на капитализма*, 1993, – бел. ред.).

Този текст е експлицитен: не може да се дава нито дефиниция *a priori*, нито номенклатура на социалните „реалности“. Можем само, изхождайки от изучаваната реалност, да извеждаме елементите, които смятаме за значими, и така да реконструираме концептуалната схема на тази реалност. Това е фундаменталното понятие за структура. Но как да го използваме? Как да открием значимите елементи и отношенията между тях, как да дефинираме елементите и да им придадем значение?

Тук се въвежда понятието за равнище на анализа. За да бъдат дадени елементи поставени в отношения помежду си, те трябва да бъдат прецизно дефинирани и да принадлежат към еднакво ниво на реалността или една и съща цялост. Обаче определянето на специфичен елемент от реалността и отделянето му по някакъв абстрактен начин от цялостта е изключително трудна операция: къде да се „разреже“ сложната плетеница на реалността? Ако нарежем пиле с градинарска ножица, ще направим от него неестествени кубчета. За разлика от това, ако определим частите на скелета и режем по ставните връзки между костите, получените части ще отразяват неговата „структура“, която може да бъде умозрително реконституирана.

В някои области това е относително лесно и структурният анализ позволява извършването на революционен напредък. Такъв е случаят с лингвистиката и изучаването на системите на родство. Съвкупността от правилата на брака конституира определена и затворена система, чиито елементи са малобройни и лесно изводими. Структуралният анализ се прилага следователно пряко и разкрива „структурите“, убягвали дотогава на етнологите, които са разглеждали тези правила като особени и уникални обичаи и са ги изучавали от гледна точка на тяхната странност, вместо да се опитат да видят отношенията между тях, които формират една структурирана система. Освен това, когато анализираме даден език, се оказва, че неговата система е необозримо широка; макар в определен смисъл да е безгранична, тя е от един и същи вид и нейните елементи, след като веднъж бъдат дефинирани, могат да бъдат пряко анализирани.

Материалът, върху който работят етнологът и лингвистът, е даденост за тях. Когато обаче икономистът или социологът изучават по-комплексните и по-трудно поддаващи се на категоризиране социални съвкупности или аспекти на обществото, тогава да се определи какво е елемент и отношение между два или повече елементи е заслуга много повече на интуицията на изследователя, отколкото на лесния критериологичен анализ: изследователят разчленява реалността, за да формира системи за анализиране, вместо да ги намира, така да се каже, наготово обособени. Именно в това се крие цялата трудност на социологическото изследване. Гениалността на Макс Вебер се състои в това, че извежда елементите, които оценява като фундаментални – поведението на идеалния предприемач и теологичния морал на калвинизма след Калвин, – едно и също макросоциологическо равнище, еднакъв тип поведение и една конкретна теология.

След като обособи конкретна структура в даден сектор на обществото, социологът може да открие и друга аналогична или хомологична структура в някой друг сектор; в случай че установи съвпадения между двете, той е склонен да мисли, че една и съща фундаментална структура може да обяснява различни аспекти на обществото. Ако от една страна открие определени базисни черти в дадена цивилизация, позволяващи му да пресъздаде идеалната схема на тази цивилизация, и ако от друга страна хората, които живеят в тази цивилизация, имат определени общи фундаментални характерни черти, тогава наблюдателят е изкушен да установи определено отношение между структурата на отделната личност и структурата на обществото, както това беше посочено в глава 1. Това обаче въобще не означава, че е открил „конкретната“ социална структура или базисната „личност“ на това общество – той просто е изградил схеми или модели, които му позволяват по-добре да разбере изучаваното общество.

За разлика от ситуацията на етнологата, който изучава структурите на родството, защото парцелира реалността в зависимост от дадена теория или изходна аксиоматика. Резултатите при нас не са толкова впечатляващи, защото връзката между началната теория и „структурата“ е по-очевидна в сравнение с отношението между „фактите“ и структурата. Никой не би се учудил особено, ако открие математически или поддаващ се на математическо описание порядък в даден обект, който е бил обособен или дори формиран за целите на математическия анализ. За сметка на това, наблюдателят отбелязва усещане за откритие, когато съзре подобен порядък в етнологичните или лингвистичните факти: вместо да разполага структурата в разума си, той е склонен да я търси в реалността и тогава „структурализъмът“ му изглежда като средство за откриване на порядъка или „същността“ на социалните неща. Описанието на кабилската къща, предложено от Бурдийо, е удачен пример за структурен анализ в етнологията (виж *Terrain*, стр. 23).

В този ход на мисли за структурализма и функционализма, нека накрая се запитаме дали съществува „един“ метод, който може да бъде квалифициран като структурен или функционален. На този въпрос Раймон Будон ясно отговаря:

Да, ако разглеждаме понятието метод в най-общ смисъл, ако говорим за структуралния метод така, както говорим за експериментален метод, и ако признаем, че подобно на експерименталния метод, структурният метод може да бъде повече или по-малко лесно приложим и ефикасен в зависимост от разглежданите обекти. Не, ако в него виждаме (както това често се прави) универсална доктрина или техника, способна да реши по почти магически начин проблемите, оставени висящи от една или друга дисциплина; въпреки структурализма, макросоциологията несъмнено постига по-малък напредък от Монтезкьо до Вебер и Парсънс, отколкото лингвистиката от Трубецкой до Чомски.

6. СИСТЕМИ, МОДЕЛИ И ТЕОРИИ

Дотук понятията структура, тип, схема и модел бяха използвани почти като синоними. За текущата си изследователска дейност в сферата на социалните науки можем да предпочетем думите схема или фигура, които са по-непретенциозни и отразяват полаганото от социолога усилие за опростяване на реалността и за въвеждане на съгласуваност в данните, така че да бъдат представени като единна система. Оттук става ясно, че в конкретна фигура могат да бъдат схематизирани същностните отношения между отделните елементи на изследваната система.

Идеята за „модела“ е малко по-комплексна, доколкото съществуват различни видове модели. Леви-Строс пише: „Основен е принципът, че понятието за структура

не се съотнася с емпиричната реалност, а към конструирания според нея модел". И по-нататък добавя: „На първо място, моделът предполага системен характер. Това означава, че всяко изменение на един от елементите води до промяна на всички останали. На второ място, всеки модел принадлежи на една определена група трансформации, всяка от които съответства на модел от същото семейство, така че съвкупността от всички тези трансформации формира единна група от модели. На трето място, посочените по-горе свойства позволяват да се предвиди как ще реагира моделът в случай на изменение на един от неговите елементи. И накрая, моделът трябва да бъде формиран по такъв начин, че неговото функциониране да може да отразява всички наблюдавани факти."

Така, в известен смисъл моделът е много по-амбициозен в сравнение със схемата, доколкото си поставя за цел да реинтегрира функцията в структурата и да отрази наблюдаваната социална съвкупност в нейната цялост, така че да позволи предвиждане на измененията в системата в случай на промяна в отделни нейни елементи и отношения. Моделът е схематична и функционална миниатюризация на дадена социална цялост, подчинена на определена теория. На практика, върху едни и същи данни обикновено могат да бъдат създадени различни модели, съответстващи на различни теории.

Куриозното е, че всъщност, трудно може се изрази какво е теория в социалните науки и още по-трудно какво е добра теория. В увода вече посочихме, че подобно на всички други изследователи, социологът „пресъздава" научния обект, върху който работи, като го извежда от реалността. Конструирането на обекта става в зависимост от водещите идеи, които не са задължително една теория, доколкото теориите са сравнително рядко явление. Въпросните водещи идеи могат да произтичат от тезите на колективния разум, прецизирани и доразвити в понятия и формулирани чрез възможно най-строга дефиниция: доброто понятие не трябва да има повече от едно значение, доколкото полисемията (многозначността) на водещите идеи правят използването им несигурно и водят до объркване и противоречия при пресъздаване на изследвания обект. По-нататък например ще видим, че понятието за семейство е двусмислено в нашия език; за предпочитане е то да бъде заменено от родство и домашна група, за да бъдат разграничени тези две негови основни значения.

а) **Определянето на понятията** следователно е първият етап към теорията: това понякога води до терминологични дискусии, които изглеждат безсмислено несъществени за лаика, убеден в очевидността на онова, за което говори. Това обаче е грешка: известна доза педантичност в началото спестява доста проблеми впоследствие, затова всяка зараждаща се наука трябва да си изработи собствена терминология, дори ако този неин жаргон би притеснил новака; примери за това ще видим във връзка със социалните класи.

б) След като благодарение на концепциите съответните „факти" бъдат събрани и анализирани, социологът е силно изкушен да прави **тълкувания „post factum"**, т. е. обикновени коментари, опитващи се да сложат ред в данните и да открият в тях определен смисъл, т. е. да ги „обяснят". Добре е, ако за целта бъде използвана някаква доказана теория, но често изследователите се задоволяват с аналогии, с частични и недостатъчно съгласувани тълкувания **ad hoc**, създаващи чувството за разбиране на реалността, което не стимулира изследователя да продължи е изследванията си. Често един и същи факт или съотношение може да получи множество тълкувания, без да е налице средство за преценка на тяхната правилност. Изследванията за американския войник по време на войната позволяват да се сравни броят на нервните депресии с равнището на образованието. Получава се следната съвсем проста таблица:

1	2
3	4

ВИСОКО

НИСКО

УЧИЛИЩНО НИВО

В зависимост от получения резултат, можем да направим следното тълкуване; ако клетка 1 съдържа твърде голяма цифра, тогава ще изглежда очевидно, че продължителното училищно обучение прави мобилизираните особено чувствителни към трудните условия на военния живот; ако обаче голямото число се намира в клетка 3, тогава също ще изглежда съвсем безспорно, че липсата на образование подготвя недостатъчно индивидите за преодоляването на подобни нови ситуации. Как можем да предскажем резултата и каква стойност да придадем на тълкуването? (За най-любопитните ще кажем, че голямото число се намира в клетка 3.)

в) Емпиричното изследване се опитва да установи закономерности, според които, ако срещнем А, да имаме основание да очакваме съответно и В. Именно това може да бъде наречено *емпирична генерализация* – твърдение, което резюмира константните отношения, наблюдавани между две или повече променливи. Социалните науки вече са натрупали множество подобни констатации. Така например, според прочутия закон на Енгел, процентът, отделян за хранителни продукти в разходите на домакинството, е обратно пропорционален на увеличаването на бюджета му. Макар и с някои изключения, този закон е проверен и доказан като цяло. Тук става дума за проста констатация с висока степен на закономерност, която вследствие от това може да служи като основа за последващ теоретичен анализ. Това все още не е теория, а само ерудиция, натрупано знание, което остава в рамките на емпиричното изследване, т. е. на установяване на фактите.

г) *Истинската теория* представлява единство от съгласувани и логически координирани твърдения, които позволяват отразяването на голям брой факти, включително и на дефинираните по-горе емпирични обобщения. Теория, която отчита само единичен факт или обобщение, рискува да бъде просто интерпретация *post factum*; тя може да е убедителна по различни реторични или идеологически причини, но нека не забравяме, че даден факт или емпирично обобщение често могат да бъдат обяснени чрез множество „теории“. Теорията трябва следователно да отразява голям брой факти; тогава съществува малка вероятност друга теория да може да ги опише също толкова добре. Освен това, надеждността на една теория е толкова по-голяма, колкото от нея могат да се изведат по-специфични, поддаващи се на емпирична проверка твърдения.

Всъщност, откровено казано, дадена теория никога не може да бъде изцяло проверена; тя може само да се потвърждава от новите факти до момента, в който бъде поставена под въпрос от други факти: тогава тя трябва да бъде заменена от нова и „по-добра“ теория, която ще може да описва по-голям брой факти. *Следователно теорията е инструмент, който изследователя използва временно за да формулира хипотези и да моделира обекта на изследването в очакване на следващ, по-добър инструмент на познанието.*

7. СИМУЛАЦИЯТА

В своята книга за неравните възможности Раймон Будон дава прекрасен при-

мер за използването на модели в социологическото изследване. Разсъждението в границите на причините и на факторите, които оказват влияние върху социалната мобилност, води единствено до формулиране на тези, които не могат да бъдат нито проверени, нито отхвърлени. Така например, ако до нивото на висшето образование достигат твърде малко синове на работници, това може да се дължи както на факта, че техните мотивации не ги подтикват в съответната посока, така и на обстоятелството, че училището е проводник на буржоазна култура, която отхвърля децата с работническо потекло: двете тези са еднакво вероятни, без да са взаимноизключващи се, и никакво измерване не може да покаже коя от двете причини или фактори е по-определяща: културното наследство или характерът на стремежите.

Отхвърляйки този подход, който води към безизходица, Р. Будон създава прост и чисто рационален модел, представящ образователната система като поредица от осем филтъра. Те последователно отделят „преминаващите“ в следващия етап от обучението от „отпадащите“ (постъпване в шести клас... приемане във висшето образование, следване на висше образование, дипломиране). Чрез теоретични индикатори авторът квантифицира своя модел по такъв начин, че да бъде съвместим с данните от наблюдението: тази „симулация“ на реалността може впоследствие да бъде подложена на различни манипулации, които открояват необходимите статистически съотношения между процентите на „оцеляващите“ след всеки от филтрите в зависимост от тяхната социална среда на произход (виж *Terrain*, стр. 253).

Същият симулационен подход може да послужи за статистическо представяне на неравните възможности по отношение на образованието в теоретично представеното общество X, характеризирани от три фундаментални аксиоми:

Първа аксиома: Силно изразено неравенство във възможностите за образование в зависимост от социалния произход;

Втора аксиома: Равнището на образованието има съществено влияние върху социалния статус;

Трета аксиома: Не съществува пълно съответствие между училищната и социалната структура.

Нека да изразим тези аксиоми с цифри по отношение на население от 10 000 души, където S1, S2 и S3 са три образователни равнища, а C1, C2 и C3 са три социални категории: 80 % от младите C1 достигат най-високото образователно равнище S1, а оставащите 20 % се разпределят в S2 и S3; същата процедура се прилага спрямо C2, които трябва да си разделят местата в S1, S2 и S3, незаети от C1, като на свой ред оставят известни възможности за C3, според определени коефициенти. Така се формира следната таблица, върху която могат експериментално да се променят коефициентите и населението.

Социална категория	Образователно равнище	S1	S2	S3	Всички C
C1		320	64	16	400
C2		544	2 349	1 107	4 000
C3		136	587	4 877	5 600
Всички S		1 000	3 000	6 000	10 000

Могат да бъдат съставени аналогични таблици, които да открият съотношението между социалния статус на бащата и този на сина и т. н. Поредицата от съставени по този начин таблици ни описва различните състояния на модела; в степента, в която може да бъде разглеждан като приблизително валидно отражение на меха-

низмите на мобилността в индустриалните общества, той позволява да се разсъждава при съблюдаване на аксиоматичните правила и статистическите разпределения. Така може да се види, че съществено увеличение броя на учениците, без съответни промени в разпределението между социалните категории, води до неочаквани резултати (виж глава 10).

Този пример показва, че симулационните техники са средство за свеждане на даден аспект от социалната реалност до повече или по-малко опростен квантифициран модел, който имитира функционирането на реалността и разкрива последиците от изменението на определен елемент или отношение (коефициент) върху всички останали; така полученият симулиран резултат може впоследствие да бъде съпоставен с данните, описващи дадената общност – в цитирания случай това са училищните и университетските статистики и изследванията на социалната стратификация в индустриалните държави. Такава симулация е същевременно и анализ на системата, при който образованието и стратификацията се разглеждат като подсистеми, които поддържат отношения аксиоматично определени в рамките на цялостната социална система на индустриалните общества.

Експериментирането (виж *Terrain*, глава 7) е невъзможно в социалните науки, симулацията дава възможност за своеобразно квази-експериментиране, доколкото позволява задаването на различни теоретични състояния на един и същи модел, след което техните резултати могат да бъдат съпоставени с различните състояния на реалността в отделните общества, описани в същите термини. Друга форма на квази-експериментиране позволява да се оцени влиянието върху първоначалните решения и съответно направените корекции в тях след като чрез изучаване на моделите от представения по-горе тип са били предсказани бъдещите резултати, очаквани от дадена реформа или решение.

Психосоциолозите са единствените, които провеждат експерименти в лабораторни условия върху динамиката на малките групи и впоследствие съпоставят така получените резултати за експерименталните групи с функционирането на „реалните“ основни групи, изучавани *in vivo* в техния социален контекст (виж глава 2).

Има и друг тип анализ – *системен*, който се състои в приемане на изучаваната система като „черна кутия“, т. е. като едно цяло, от чието вътрешно функциониране изследователят не се интересува, а наблюдава единствено взаимодействията, които тя поддържа с околната среда, или с другите системи. Именно това правят икономистите, изучавайки входовете (*in-puts*) и изходите (*out-puts*) на дадено предприятие, без да се интересуват от протичащите в него процеси. В този смисъл, изследването на Р. Будон също е системен анализ, доколкото авторът не изучава училищните институции и педагогиката, а регистрира единствено индивидите, които влизат и излизат от образователната система на различните етапи. Политистите (политическите мислители – бел. прев.) също провеждат подобни изследвания, чрез които изучават входовете и изходите на политическата система, като се абстрахират от нейното вътрешно функциониране.

8. СРАВНЕНИЕТО

Анализите на социалните системи позволяват да се правят сравнения на социалните съвкупности и в тази връзка сравнителният анализ се очертава като главен инструмент за социолога. В миналото много често са правени опити за прокарване на сравнения между елементи, взети произволно от различните общества. Това е любимо занимание за традиционните политически науки и по-конкретно на конституционното сравнително право. Да се сравнява обаче системата за избиране на

министър-председател в условията на различни конституции, без да се отчита фактът, че министър-председателят винаги има еднакви функции и че политическият дух и парламентарното функциониране обикновено са доста различни, това е очевидно и често срещана методологическа грешка, допускана при сравняване на елементи от дадена система, без достатъчно съобразяване с нейната структура и вътрешната ѝ кохерентност. Ако бъде приет предходният постулат, според който елементите имат смисъл само по отношение на структурата, тогава не може научнообосновано да се сравняват различни елементи, извадени от тяхната структура: трябва да се сравняват самите структури помежду им.

Редица велики умове са подчертавали това през вековете. Разказват, че веднъж някакъв поляк обяснявал на Жак Бенвил необходимостта от въвеждане в Полша на английския тип парламентаризъм, на което Бенвил рязко репликирал: „А дали не сте мислили и за това как да заобиколите Полша с вода?“ Дюркем посвещава талантиливи страници на този въпрос:

Отначало, както за социолога, така и за историка, социалните факти са функция от социалната система, чиито съставни части са те, и следователно не могат да бъдат разбрани, ако бъдат извадени от нея. Ето защо два факта, свързани с две различни общества, не могат да бъдат успешно сравнявани само защото външно си приличат; необходимо е и съответните общества да си приличат, т. е. да бъдат разновидности на един и същи тип. Сравнителният метод е неприложим, ако не съществуват социални типове и не може да бъде успешно използван, освен в рамките на един и същи тип. Колко грешки са били допускани поради непознаването на това основно правило! Именно по този неправомерен начин са сравнявани факти, които въпреки външните си прилики, нямат нито еднакъв смисъл, нито равен обхват: примитивната демокрация и тази от наши дни, колективизмът на неразвитите общества и съвременните социалистически тенденции, често срещаната при австралийските племена моногамия и тази, която е санкционирана от нашите кодекси, и т. н.

В своята книга *Essai sur le don*, Мос обяснява, че си позволява да изучава различните форми на размяна на дарове в Меланезия и Северна Америка, доколкото те се вписват в общества, които му изглеждат сравними по своята структура. Иначе казано, размяната на дарове може да бъде сравнена в тези различни общества, защото според него те са един и същи тип. Когато обаче се опитва да разбере подобна размяна в съвременното западно общество, авторът вече не прави сравнение, а обикновена аналогия. Той казва: „Това ми напомня, че във всекидневния живот на парижката буржоазия от 1925 г.“ са се разменяли обеда (вечери). Тук авторът ясно посочва разликата между аналогията на привидността и методологически обоснованото системно сравнение. Аналогията е показателна, доколкото позволява да се „види“ една вече позната реалност с нови очи, така че да бъде по-добре разбрана. Тя стимулира въображението на изследователя, но нейните заключения рядко са добре обосновани и трудно се поддават на проверка.

Като използва монографиите на други свои колеги, американският етнолог Мърдок предприема изследване на 250 общества от всички възможни гледни точки, за да си изясни цялостната социална структура. Той разглежда тези общества като цялостни системи и дефинира в техните рамки съответните подсистеми: семейната система, системата на роднински връзки, политическата система, социалната организация и т. н. Авторът определя и кодифицира определен брой термини, които уточнява в дефиниции и след това, благодарение на тази номенклатура, той изследва в своя набор от 250 общества връзките между различните елементи и подсисте-

ми, възможностите и несходствата.

Не всяка система от роднински връзки е съвместима с който и да е тип икономическо производство и не всяко властово отношение е съвместимо с който и да е семеен тип. Следователно, разигравайки тези системи и подсистеми, можем да си представим, че някой ден ще бъде създадена нова наука за обществото, изградена изцяло върху базата на схемите, а впоследствие и на моделите. Така социолозите, подобно на Кювие преди почти два века, ще могат да се отдадат на следното занимание: като се изхожда от два-три елемента на социалната система или подсистема, да се пресъздаде една единствена възможна социална система, или пък две или три алтернативни възможни системи. Да се възстанови непознатият за нас динозавър, като се вземе за база само едно ходило, и да се реконструира възможният модел на дадено общество, като се изхожда само от отделни негови елементи, това са аналогични подходи.

9. ЗАВРЪЩАНЕ НА АКТОРА

Като анализират термините на системата, структурата и функциите, и създават съответните модели, изследователите разглеждат обществото като *цялост*; те се интересуват главно от неговата вътрешна организация, без да обръщат внимание на отделните индивиди. От Маркс до Дюркем и от структурните-функционалисти до културалистите, доминиращото течение в социологията споделя амбицията за разглеждане на обществото „като едно нещо“, откъдето идват и аналозите с машината или с живото тяло. Именно това наричат *холизъм*. Големият недостатък на холистичния подход е, че силно затруднява разбирането на механизмите на социалната трансформация и отправя анализа на индивидуалните поведения в областта на социалната психология, където те са разглеждани вън от социалния им контекст.

Една традиция в американската социология, свързана с Чикагската школа, запазва подхода към обществото от гледна точка на индивида и взаимодействието между индивидите – това е етнометодологията и символният интеракционизъм (виж глава 2). Обществото е анализирано в светлината на вътрешното взаимодействие между индивидите, което се развива като кумулативен процес, като се взима предвид значението на символите, взимащи участие в процеса на това взаимодействие. Ударението се поставя върху времевото измерение на социалните факти. Това, че общуването се разглежда като главен фактор, налага наблюдението на индивидите да става в ситуации, като се участва възможно най-пълноценно в живота на групите. Наблюдението с участие е вече утвърдена изследователска техника, използвана още от Уайт при изучаването на неговата група от млади италианци от Бостън (виж глава 2), от социологията на труда (изследователят работи в цеха като обикновен работник (виж глава 5, Р. Сенсолийо) и от социологията на девиантното поведение и маргиналността (виж глава 5, Х. Бекер). Етнометодологията възобновява и доразвива тази техника, като я прилага към други социални ситуации, а именно към формите на общуване.

Това научно направление води началото си от Макс Вебер, Зимел и дьо Токвил. В една известна фраза Макс Вебер твърди, че обществото не може да бъде разбрано по друг начин, освен от гледна точка на действието на индивидите и на групите: „Социологията не може да изхожда от друго, освен от действията на един, на няколко или на множество отделни индивиди. Ето защо тя се нуждае от приемането на методи, които са строго индивидуалистични“. *Методологическият индивидуализъм* става любим подход и на Раймон Будон. Горното словосъчетание е подвеждащо, защото тук не става дума за метод, който почива изцяло върху анали-

за на отделните индивиди, а напротив, върху анализа на действащите социални актори, които могат да бъдат както индивиди, така и групи, институции или съвкупности от индивиди, които действат по един и същи начин, доколкото са подчинени на еднакви принуди и/или споделят еднакви ценности, норми или мотиви (*Changement*, глава 5).

Тук нямаме предвид психологизма, който търси в темперамента на индивидите обяснение на даден социален феномен; той е голяма методологическа грешка, вървяща в разрез с предписанието на Дюркем, че е необходимо винаги „социалното да бъде обяснявано чрез социалното“. Изкушението за социолога е силно и дори най-добрите понякога му се поддават. Икономистите отстъпват пред тази тенденция почти винаги: за повечето от тях предприемачът и потребителят са две същности, разглеждани като конкретни въпреки тяхната абстрактност, които се движат в празно социално пространство и чиито намерения, особено ако са ирационални, се използват за обяснение на онова, което в „социалната реалност“ не съответства на теорията. Всеки иконометър мечтае да прибави „социологически“ (т. е. психологически) променливи към своя иконометричен модел, за да го усъвършенства и направи по-прогностичен. За съжаление, ценностите, нагласите и поведенията поддържат такива връзки помежду си и спрямо икономическите променливи, които не могат да бъдат изразени чрез уравнение. Това означава да се отрича съществуването на обществото, на неговите структури, институции и механизми.

В следвоенните години развитието на западните общества е толкова бързо и солидно, че изглежда предизвикано от техническия прогрес и от огромното колективно усилие на работниците. Всичко се разраства по своите размери; индивидите, групите и посредническите звена с пълно право изглеждат второстепенни. Либералните икономисти (марксистите или проектантите) говорят главно за „устойчиви тенденции“, за начин на производство и за капиталистическа логика. Обхванати от тази идеологическа атмосфера на епохата, повечето социолози работят в холистична перспектива, опитвайки се да разберат обществото като цяло и начина, по който то се налага върху своите членове. От средата на 60-те години някои изследователи въвеждат отново индивидуалното и колективното действие в своите аналитични схеми. Заглавието на книгата на Ален Турен – *Социология на действието*, оповестява този обрат през 1965 г.

Социолозите и икономистите, изследователи на селото, са едни от първите, които променят гледната си точка. Като ръководители на своите предприятия, свободни да вземат съответните решения, земеделците прилагат стратегии за модернизация, които не са просто приспособяване към общонационалното техническо и икономическо развитие. Капиталистическият начин на производство не се налага върху селското стопанство също както в останалите сфери и това позволява известно хитруване с „дребното стоково производство“. Всеки земеделец има възможност да се модернизира повече или по-малко бързо и да избира между различните стратегии за модернизация: интензификация или екстензификация, земеделие или специализирано животновъдство, мляко или месо... Разнообразието на възможните избори е реално и преплитането на тези многобройни решения води до неочаквано бърза и изумително гъвкава модернизация на съответния сектор като цяло.

Същото явление се наблюдава и на местно равнище. В изследванията на редица села, проведени от Групата за аграрна социология на CNRS (Национален център за научни изследвания), направените в началото на 60-те години предвиждания за развитието на конкретните села се оказват след десет години напълно погрешни, тъй като изследователите винаги са подценявали колективния стратегически потен-

циал на селото. В стремежа си да оцелее, да запази своята идентичност и да се развие, всяко от селата намира свои решения и определя специфична стратегия чрез повече или по-малко изразен консенсус или чрез редица болезнени конфликти.

На едно място започват да отглеждат „бройлери“ по договор с комерсиална фирма, а другаде се отказват от това. Навсякъде паралелно на земеделието се развиват многобройни дейности, които превръщат земеделците в „мулти-активни“ стопани, ако желаят да закрепят позициите си на село; така предвиденото масово напускане на селата не се случува, и т. н.

Всяко от тези села може следователно да бъде разглеждано в качеството на колективен актор, което взима своите решения с оглед на една обща политика, и преплитането на стратегиите на тези 32 000 села предизвиква необикновена селскостопанска модернизация и съживяване във Франция през 70-те години (*Changement*, глава 2).

Заедно с това, социологията на организациите поставя ударението върху ролята на стратегиите, които индивидите могат да развият в рамките на големите организации, за да реализират в тях своите личностни цели, без при това да влизат в противоречие с функционирането на организацията (виж глава 9). Органиграмата отразява властовите позиции, но анализът на всекидневното функциониране откроява властовите отношения между началници и подчинени, между отделните служби и т. н. Всеки актор се поставя над онези, с които си сътрудничи, ако създаде усещане у тях за известна несигурност по отношение на резултата от това сътрудничество. Именно като се държи непредвидимо спрямо своите партньори, човек получава определена власт над тях. Маргиналната позиция благоприятства тази стратегическа игра: работникът по поддръжката, от когото се очаква конкретна услуга, може да извърши своята дейност с различна бързина, точност и ефикасност, в едно или друго ателие. Рационалността на всяка стратегия може да се анализира единствено в рамките на принудите, произтичащи от дадената ситуация, и с оглед на конкретно взаимодействие на партньорите. Тази бюрократична система може да бъде разбрана само ако се държи сметка за стратегиите на деятелите, които я оживяват.

В изследванията на социалната мобилност все повече се взимат предвид стратегиите на индивидите, особено при анализа на училищно-университетската система. Анализът на таблиците за мобилност в термините на социалните категории (виж глава 10) трябва да бъде допълнен с изследване на училищните, професионалните и социалните стратегии за кариера на индивидите. Като се поставя в социалната позиция на конкретен деятел, социологът идентифицира неговите козове, ограничения и цели, както и тези на партньорите му в социалната игра.

Анализът на начините на живот може също да се извърши в тези рамки. Всеки индивид приема серия от решения: да продължи своето образование или да търси някаква работа, да избере конкретна професия, да се ожени или да остане ерген, да се омъжи или не, да има дете и т. н. Тази професионална и брачна стратегия се придружава от съответната жилищна стратегия: последователният избор на място за живеене, за наемане или придобиване на жилище, се прави в зависимост от финансовите средства, от отдалечеността на работното място, от близостта на роднините, от амбициите за общуване, за социално израстване и т. н. Многообразието на тези избори се организира в конкретна стратегия на всяко домакинство и преплитането на тези неизброими стратегии формира колективните стратегии, които обуславят еволюцията на обществото.

Безспорно е богатството на този подход и неговата пригодност за анализиране на общества в процес на диверсификация, в какъвто е нашето общество, което,

усложнявайки се, предлага все по-разнообразни и многобройни избори на своите членове. Стоките, предлагани в един супермаркет, днес са много по-многобройни в сравнение с тези в селската бакалница отпреди петдесет години. Училищните и университетските възможности и изпитания също се увеличават. Заетостите в рамките на едно и също предприятие стават все по-диференцирани. Холистичната гледна точка съответства по-добре на обществата с мащабни структури. В период на бърз растеж чрез увеличаване на измеренията, тя дава усещането за разбиране на трансформациите в тяхната цялост. В това общество, стратегиите на индивидите, групите и институциите на практика са по-маловажни в сравнение с техническия прогрес, разширяването на пазарите и решенията на публичната власт.

БИБЛИОГРАФИЯ

Ще започнем с текстовете от глава 8 на *Terrain* и глава 5 на *Changement*.

— За функционалния анализ:

Merton R. K. *Éléments de la théorie et de méthode sociologique*, Paris, Plon, 1965, (chap. I, II et III, p. 27 - 139).

— Структурализмът е свързан с името на Леви-Строс, който го е заимствал от лингвистиката, за да го въведе в етнологията при анализа на родствените връзки и митовете:

Boudon R. *A quoi sert la notion de structure?*, Paris, Gallimard, 1968, 253 p.

Levi-Strauss C. *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1958, 450 p.

За да бъде разбран истинският смисъл на този подход, ще се обърнем към един лингвист — бащата на структурализма:

De Saussure F. *Cours de linguistique générale*, Paris, Alcan, 1927, 186 p.

— За методологическия индивидуализъм:

Boudon R. *Effets pervers et ordre social*, Paris, PUF, 1988.

— Учебниците относно методите и техниките на изследване се увеличили през последните години и сред тях особено внимание заслужават:

Ghiglione R. et Matalon B. *Les Enquetes sociologiques, théories et pratiques*, Paris, Colin, 1978, 300 p.

De Roo. *Pratiques des enquetes et des sondages*, Paris, Dunod.

— За моделите и идеалните типове:

Schnapper D. *La Compréhension sociologique*, Paris, PUF, 1999, 125 p.

— От актора до субекта:

Touraine A. *Le retour de l'acteur*, Paris, Fayard, 1984.